

בברזל, ואין זה אלא גמר מלאכת עשיית המעדר, בהידוק שעושה. וצריכא לאשמעינן מחלוקתם בכל אחת מהצורות.

דאי אשמעינן קמייתא דמסתת, הוה אמינא: דוקא **בהחיא קאמר רב** דהוי בונה, **משום** דדרך **בנין בכך** לסתת את האבן כדי לבנותה.

אבל עושה נקב כלול של תרנגולים, דאין דרך **בנין בכך**, כי אדרבה הוא סותר הבנין, ואינו עושה בו פתח, **אימא מודה ליה לשמואל** שאינו חייב משום בונה, אלא משום מכה בפטיש.

ואי אשמעינן בהא דעושה נקב כלול של תרנגולין, הוה אמינא כי דוקא **בהא קאמר** רב שחייב משום בונה, **משום דדמי לבנין**, דעבדיה לאורא, שהרי אף בבנין בתים עושים חלונות וחורים לאויר.

אבל המכניס שופתא בקופינא דמרא, דאין "דרך בנין" בכך — **אימא מודה ליה לשמואל** דאינו חייב אלא משום מכה בפטיש.

ואי אשמעינן בהא דשופתא בקופינא דמרא, הוה אמינא כי דוקא **בהא קאמר שמואל דלא** הוי בונה משום שאין דרך בנין בכך, ולא דמי כלל לבנין.

אבל בהנך תרתני, במסתת ובעושה נקב כלול של תרנגולים, **אימא מודה ליה לרב** שחיובו משום בונה.

הילכך **צריכא** ככולהו להשמיענו פלוגתתם. **בעא מיניה רב נתן בר אושעיא מרבי יוחנן:** מסתת — **משום מאי מיחייב?**

אחוי ליה בידיה, הראהו בידו, שהכה באגרופו על כף ידו כמכה בפטיש, שחיובו הוא **משום מכה בפטיש**, וכדעתו של שמואל.

ומקשינן: **והאנן תנן** במתניתין: **והמסתת, והמכה בפטיש** — ומשמע שהם שני דברים שונים?

ומתריצין: **אימא:** בלא וי"ו החיבור: **המסתת**, שחייב משום **המכה בפטיש** — שיעורו הוא בכל שהוא.

תא שמע: ממשנתינו ראה לרב, שהרי שנינו קג-א בה:

הקודה **כל שהוא** — **חייב**. ו"קודה" היינו שדעתו למלאות הנקב, ולתקוע בו יתד [ובאינו עומד למלאותו קרוי "נוקב"].

בשלמא לרב, המחייב על בנין כל דהוא כמו נקב של תרנגולים, שמחשיב את המנקב כבונה, האי קודה נמי נחשב לבונה כל שהוא. ואעפ"י שכאן הוא עתיד למלאות את הנקב, בכל זאת חייב, שהרי **מיחוי כמאן דחר חורתא**, שהוא נראה נמי שקדח חור **לבנינא**, שחייב לפי שהועיל החור לבנין.

אלא לשמואל, דנוקב חור כלול של תרנגולים חייב משום מכה בפטיש ולא משום בונה. הרי בשלמא כלול של תרנגולים שפיר הוי נקיבת החור גמר מלאכתו. אבל בקודה בכותל הרי **לאו גמר מלאכה הוא**, שהרי עתיד עדיין למלאותו, ואמאי חייב?

ומתריצין: **הכא במאי עסקינן:** דבזעיה **ברמנא דפרזלא**, שקדח במסמר ארוך של ברזל, **ושבקה בגוויה** והשאירו למסמר שם כדי לתלות עליו, **דהיינו גמר מלאכה**. והיינו,

שלא עשה את מלאכתו בשני שלבים, קדיחה ומילוי, אלא שבעת שקדח קבע את המסמר בכותל.

שנינו במשנה: זה הכלל כל העושה מלאכה, ומלאכתו מתקיימת, בשבת.

והוינן בה: זה הכלל — לאתויי מאי?

ומשנינן: לאתויי דחק קפיזא בקבא, כלי הראוי לעשות בו בית קיבול המכיל קב שהוא ארבעה לוגין חקק בו שיעור "קפיזא", בעומק המכיל רק שלושה לוגין. ואעפ"י שבדעתו להוסיף ולחקוק אח"כ חייב עליו, הואיל וישנם אנשים שמשאירים אותו כך.

שנינו במשנה: רשב"ג אומר המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה — חייב מפני שהוא כמתקן מלאכה. על אף שאינו מתקן כלי אלא רק מכה על הסדן.

והוינן בה: מאי קעביד? והרי אינו מכה על הכלי שהוא עושה אלא על הסדן בלבד, ומה תיקון וגמר מלאכה יש בכך?

ומשנינן: רבה ורב יוסף, דאמרי תרוייהו:

מפני שמאמץ את ידו, שמרגיל ומכוון את ידו לסוג ההכאה הנצרכת למלאכתו, מכה גדולה או קטנה, וזהו תיקון מלאכתו.

קשו בה הקשו בני רחבה [שם אדם]: אלא, מעתה, הוא אומנתא אדם שראה והתבונן בעשיית מלאכה בשבתא, וזמר ולמדה מתוך התבוננותו, האם נאמר כי הכי נמי דמחייב, כשם שאתה אומר שחייב על שאימן את ידו והכין עצמו למלאכה, על אף שבפועל לא עשה כל מלאכה בידו!?

ומשנינן: אלא, אבוי ורבא דאמרי תרוייהו: שכך מרדדי טפי משכך, שהיו מרדדים פחים מזהב לציפוי הקרשים, עושין כן! שמכין בקורנס על הסדן באמצע מלאכתו כדי להחליק את הקורנס, שהיה נפגם הקורנס בשעת ההכאה על הזהב, והיה צורך להחליקו על ידי הכאתו על הסדן הקשה כדי שלא יפגום הקורנס את הטס שהוא דק, והמלאכה היא בכך שמתקן את הקורנס עצמו! (1)

תניא נמי הכי: רבי שמעון בן גמליאל אומר: אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה — חייב. שכך מרדדי טפי משכך עושין כן.

דמגבן חייב משום בונה. ואם אין בנין בכלים כ"ש שאין בנין באוכלין. אלא מוכח שכל מקום שעושה הדבר מתחילתו חייב משום בונה.

1. רש"י. והרשב"א הביא בשם רב האי גאון לפרש, דאביי ורבא לא פליגי על רבה ורבי יוסף. ואף לדבריהם המלאכה היא בכך שמרגיל את ידו. אלא באים לפרש דבריהם, שאין הכונה

בנין גמור שמצריך אומנות וחיזוק הוי בנין אף בכלים. ושופתא דמרא הוי בנין קבוע. תוס' ד"ה האי מאן.

והראשונים מחלקים באופן אחר. שאמנם אין בנין בכלים כלל, אלא שאם עשה הכלי מתחילתו כגון בענינו — אין לך בנין גדול מזה! וזה לא מיקרי בנין בכלים, שהרי אינו כלי אלא "עושה כלי" מיקרי.

והרשב"א הוכיח כן מהא דאמרן לעיל צה א

מתניתין:

גמרא:

החורש — כל שהוא. וכמו כן העושה את תולדות מלאכת חורש, שהן מלאכות הנעשות בקרקע, כגון:

המנכש, תולש עשבים רעים מבין הצמחים.

וכן העושה תולדות של מלאכת זורע, כגון: המקרם, קוצץ ענפים יבשים מהאילן.

והמזרד, קוצץ ענפים לחים חדשים, שלפעמים הם מרובים ומכחישים את האילן.

אם עשה מכל אלו אפילו בשיעור כל שהוא — חייב.

ב. המלקט עצים, שקוצצם מבין האילנות, אם כונתו לתקן בכך את האילן הרי זה תולדת זורע, ואם כונתו לתקן את הקרקע הרי זה תולדת חורש, ושיעורן בכל שהן. ואם כונתו לקחת את העצים להיסק, שיעורן הוא כדי לבשל בהם ביצה קלה [כגרוגרת מביצת תרנגולת, כמבואר לעיל פ-ב], לפי שאז חיובו הוא משום קוצר, וזהו שיעור מלאכת קוצר.

המלקט עשבים מן המחובר לקרקע, אם לתקן — בכל שהוא. ואם כדי להאכיל לבהמה, שיעורם כמלא פי הנדי.

והוינן בה: החורש כל שהוא — למאי חזי? ומשנינן: לביזרא דקרא, לזרוע שם גרעין של דלעת [ואעפ"י ששנינו לעיל צ, ב לענין הוצאה שאינו חייב אלא על שני גרעיני דלעת, יש לחלק. דלגבי הוצאה, שמוציאין הרבה בבת אחת, אמרינן שאין אדם טורח להוציא פחות משנים לזריעה. אבל ביחס לחרישה, כל גומא עושים בפני עצמה, רש"י].⁽²⁾

דכוותה, גבי משכן, היו חורשין כל שהוא. שכן ראוי החריץ כל שהוא — לזריעת קלה אחד של סמנין של צביעה.

שנינו במשנתנו: המנכש והמקרם והמזרד כל שהוא חייב.

תנו רבנן: התולש עולשין, מין עשב, והמזרד זרדים [מין קנים הם ובעודם רכים ראויים למאכל אדם. נתקשו מעט ראויים למאכל בהמה, התייבשו ראויים להיסק]. אם תלשם לאכילה שיעורם כגרוגרת. אם לבהמה, כמלא פי הנדי. אם להיסק, כדי לבשל ביצה קלה וכל אלו הם שיעורים במלאכת קצירה. אך אם לייפות את הקרקע, הרי הוא חייב משום חורש ולכן שיעורו הוא בכל שהן.

והוינן בה: אטו כולחו שתלשם לצורך אכילת אדם או בהמה לא ליפות את הקרקע

2. והריטב"א מתרץ, דהכא מיירי שכבר זרוע הגרעין אלא שחופר סביבותיו מעט כדי להשקותו מים, ולכן אפילו גרעין אחד חשוב [כדלעיל צ ב].

שהמכה מאמן את ידו לסתם מלאכה אלא לאותה מלאכה עצמה שהוא עוסק בה. וזה מכלל המלאכה, כדי שיעשה מלאכתו בתיקון, ותחילת המלאכה היא, ולכן הוא חייב.

מזדה רבי שמעון דסבר דבר שאינו מתכוין מותר בפסיק רישיה ולא ימות דחיב. והכא נמי "פסיק רישיה" הוא, שעל כרחו מתייפת הקרקע?

ומשנינן: לא צריכא דקעביד בארעא דהבריה, שלא איכפת ליה אם תתייפה הקרקע [שהיא מלאכה שאינה צריכה לגופה, תוד"ה בארעא].⁽³⁾

מתנתין:

הכותב שתי אותיות, בין בימינו בין

נינהו?! והרי אפילו אם כונתו לאכילה או לבהמה הרי הקרקע מתייפת מאליה, ומדוע לא יתחייב בכל שהוא מדין חורש?!

ומשנינן: רבה ורב יוסף, דאמרי תרוייהו: הכא באגם [מקום מרעה] שנו, שאין שם תועלת ביפוי הקרקע, אלא רק בקצירה.

אביי ורבא דאמרי תרוייהו: אפילו תימא בשדה דלאו אגם היא, נמי לא תקשי. וכגון דלא קמיוכין ליפוי הקרקע אלא רק לאכילה או לבהמה, ולכן אינו חייב בכל שהוא.

ומקשינן: והא אביי ורבא דאמרי תרוייהו:

3. ולפי"ז פטור הוא אבל אסור מדרבנן.

אולם דעת הערוך דמאחר שאינו נהנה כלל ביפוי הקרקע של חברו [שאינו אוהבו] מותר אף לכתחילה. דפסיק רישא דלא ניחא ליה מותר לכתחילה.

והתוס' בד"ה לא צריכא, חלקו עליו וסותרו ראיותיו, דהא בדלא ניחא ליה אסור עכ"פ מדרבנן.

וכתב רע"א [בדו"ח מערכה י' סק"ח] דיסוד פלוגתת תוס' והערוך הוא דהתוס' סוברים כי כל מעשה שנעשה בפסיק רישא בכלל מתכוין הוא, אלא דבדניחא ליה מיקרי צריכה לגופה, ובלא ניחא ליה מיקרי אי"צ לגופה.

ואילו הערוך סובר דלמשאצ"לג היינו במכוין לעשות המלאכה אלא שאינו צריך לגופה, כגון מכבה, דמתכוין למלאכה שהיא הכיבוי, אלא דעושה כן מפני לסטים ולא לגופה שהוא לעשות פחמין. וכן בחפר גומא ואי"צ אלא לעפרה, דמתכוין להמלאכה, דהיינו עשיית הגומא, אלא שאי"צ לה כדי להניח בה דבר.

אבל באינו מתכוין לעשות הדבר כלל אלא דהוי פסיק רישא שהוא ייעשה, בזה רק אם ניחא ליה הוי כמתכוין לכך, אבל בלא ניחא ליה

מיקרי אינו מתכוין.

וביתר ביאור כתב בקובץ שיעורים [כתובות אות י"ח] דהערוך סובר דטעמא דר"ש בפ"ר שכיון שיודע שהדבר יעשה כגון נזיר שסורק שערו מיקרי שהוא מכוין לתלישה. וממילא זה דוקא בניחא ליה, אבל בלא ניחא ליה הוא אינו מכוין.

ואילו התוס' סוברים דכיון דסריקה הוא פ"ר לתלישה, נמצא דתלישה בכלל סריקה. וסגי במה שמתכוין לסריקה, אף שאינו מכוין לתלישה, דהתלישה נכללת בהסריקה, וא"כ אפילו לא ניחא ליה בתלישה אין לפוטרו משום אינו מתכוין, דהא מתכוין לסריקה, וסריקה בכלל תלישה היא כיון דאי אפשר לזו בלא זו, והיינו דאי"צ כונה לגוף המלאכה אלא סגי במה שמתכוין למעשה שהמלאכה נכללת בו בהכרח. ובחזו"א סי' נ' סק"א כתב לבאר דעת הערוך, שהרי לר"ש מותר אינו מתכוין במקום שאינו ודאי שתיעשה המלאכה [אע"ג דספיקא דאורייתא לחומרא והיה ראוי לחשוש שע"י גרירתו יעשה חריץ], משום דהעדר הכונה מבטל את שם המעשה שלו, ואף אם יעשה חריץ אין זו מלאכה דידיה אלא כנעשה מאליו.

בשמאלו. בין משם אחד שכתב אותה האות פעמיים, בין משתי שמות שכתב שתי אותיות שונות. בין משתי סמניות, שכתב אות אחת בדיו ואות אחת בסיקרא [צבע אדום].⁽⁴⁾

בכל לשון, בכתב של כל אומה.

חייב.

אמר רבי יוסי: לא חייבו את הכותב שתי אותיות אלא משום רשם ולכן, אפילו לא כתב שתי אותיות אלא רשם שתי רשימות בעלמא לסימן, הריהו חייב. שכך היו כותבין על קרשי המשכן בשעה שפירקו אותו היו רושמים עליהם סימן כדי לידע איזו בן זוגו, שלא יתחלפו להם סדר הקרשים בהקמת המשכן.⁽⁵⁾

אמר רבי יהודה: מצינו שם קטן שהוא נגזר משם גדול.

כגון "שם" [בן נתן] מ"שמעון" ומ"שמואל".

"נח" מ"נחור".

"דן" מ"דניאל".

"גד" מ"גדיאל".

ובא רבי יהודה להשיענו שאפילו אם נתכוין לכתוב תיבה [מילה] ארוכה ולא כתב אלא חלק ממנה, אך אותו מקצת שכתב היא תיבה בפני עצמה הרי הוא חייב עליה.

והביא בשם רב האי גאון לפרש שהכונה לסימנים בעלמא, כגון נונין הפוכין הכתובים בפרשת ויהי בנסוע.

והרמב"ם בפיהמ"ש מפרש דהיינו שכתב סימנים המורים על המספר [ספרות]. שעה"צ סי' ש"מ סקמ"א.

5. בשפת אמת כתב לבאר דהכי קאמר רבי יוסי: על כרחך לא היו כותבין אותיות על קרשי המשכן, דא"כ באות אחת יהא חייב. שהרי גם באות אחת יש תועלת לידע שהוא קרש א' או ב' [וכן הקשה באבנ"ז או"ח סי' קצ"ט ס"ח].

אלא ודאי היו עושין רשימה בעלמא, ולפיכך לא היו יודעין מקום הקרש אלא בהצטרף שני קרשים יחד לכיין הרשימות [דאין סברא שהיו מ"ח מיני רשימות].

אולם בפיהמ"ש להרמב"ם מבואר דגם לרבי יוסי היו כותבין אותיות. וכתב השפת אמת דצ"ל לשיטתו דהיו צריכין בכל קרש ב' סימנים,

ולפי"ז היה ראוי להתיר גם פסיק רישיה, דמה לי ודאי ומה לי ספק, והרי גם ספק מהתורה לחומרא. ועל כרחך הא דאסור פ"ר הוא משום דחשיב כיש כאן גם כונה, כיון דפעולתו ודאית. וסובר הערוך דזה דוקא בדניחא ליה, שאז חשיב כאילו יש כאן כונה. אבל בלא ניחא ליה ולא איכוין אין כאן פעולת אדם כלל אף בפ"ר.

והריטב"א מפרש בסוגיין כהערוך, דכיון דלא ניחא ליה מותר לכתחילה. אלא שהוא סובר שלא בכל פ"ר הדין כן, אלא דוקא בדבר שמחמת עצמו אינו נחשב למלאכה, כגון יפוי קרקע כל שהוא, שכל חשיבותה מחמת שהאדם מחשיבה משום צורך, הלכך כשלא ניחא ליה חזר הדבר למהותו, שאינו מלאכה, ולא מעשה חשוב.

4. רש"י. והרשב"א הקשה א"כ לא הוי ליה למיתני כאן במשנתנו המדברת בצורת האותיות, אלא במשנה הבאה שמדברת במה הוא כתב.

גמרא:

והוינן בה: **בשלמא** א[כתיבה] ביד ימין ליחייב, משום דדרך כתיבה בכך. **אלא** אכתיבה ביד שמאל — אמאי חייב? הא אין דרך כתיבה בכך?!

ומשנינן: אמר רבי ירמיה: באטר יד שנו!

ומקשינן: ותהוי יד שמאל ידיה כימין דכולי עלמא, ואשמאל דוקא ליחייב, אבל אימין לא ליחייב. ולמה שנינו שהוא חייב בין בימינו בין בשמאלו?

אלא, אמר אבוי: בשולט בשתי ידיו מיירי מתניתין, שדרך כתיבתו הוא בשתי ידיו.

רב יעקב בריה דרב יעקב אמר: הא מני מתניתין — רבי יוסי היא. דאמר: לא חייבו את הכותב שתי אותיות אלא משום רושם. והכותב בשמאלו, אף שאינו נחשב ככתיבה, מכל מקום לא גרע מרושם, שחייב גם כשרושם ביד שמאל.

ומקשינן: והא מודסיפא דמתניתין רבי יוסי היא, על כרחך רישא — לאו רבי יוסי?!

ומתריצין: כולה מתניתין רבי יוסי היא! [ששכח התנא ולא הזכיר שמו בתחילה וכשנזכר חזר והזכיר שמו. רש"י חולין קד ב ד"ה כל האומר].

שנינו במשנה: אמר רבי יהודה: מצינו כי אדם המתכוון לכתוב תיבה גדולה וכתב רק מקצתה שהוא חייב. וכגון שכתב שם קטן משם גדול, כמו: שם משמעון או משמואל, נח מנחור, דן מדניאל גד מגדיאל.

ומדייקת הגמרא מדבריו של רבי יהודה, שבכל הדוגמאות שהביא ל"שם קטן מתוך שם גדול" הוא נקט דוקא שמות המכילים שתי אותיות שאינן זהות, ומשמע שאין רבי יהודה מחייב אלא על כתיבת שתי אותיות שונות.

שואלת הגמרא: **אלא**, רבי יהודה, האם אכן רק על כתיבת שתי אותיות משם גדול והן שני "שמות" [כל אות יש לה "שם" שונה] הוא דמחייב אבל הכותב שתי אותיות והן שם אחד, כגון שהיה בדעתו לכתוב "ששך" וכתב שש, לא מחייב.

והתניא בברייתא שרבי יהודה מחייב אפילו בכותב שתי אותיות שוות משם גדול.

דתניא: נאמר בפרשת קרבן חטאת "נפש כי תחטא... ועשה מאחת מהנח".

ודרשינן: אם היה הכותב אומר "ועשה אחת", הייתי יכול לומר שאינו חייב חטאת על עשיית מלאכה בשבת, כגון מלאכת כתיבה, עד שיכתוב את כל השב, את כל המילה שהיה בדעתו לכתוב בתחילת הכתיבה.

וכמו כן יכול הייתי לומר שהאורג בשבת אינו חייב על מלאכת האריגה עד שיארוג את כל הבגד שהתחיל לאורגו.

וכמו כן יכול הייתי לומר שהעושה מלאכת עשיית "בתי נירין", וכגון העושה בתי נירין בנפה, לא יהיה חייב עד שיעשה את בתי הנירין של כל הנפה.

ולכן היו צריכין לרשום שתי אותיות על כל קרש.

סימן אחד לידע סדר העשרים קרשים שבכל צד, ועוד סימן לידע אם הוא מצד דרום או צפון,

זוגו. לפיכך, אפילו אם שרטט שריטטה אחת על שני נסרין, או שתי שריטות על נסר אחד — חייב.

רבי שמעון אומר: "ועשה אחת". יכול עד שיכתוב את כל השם, עד שיארוג את כל הבגד, עד שיעשה את כל הנפה? תלמוד לומר "מאחת".

אי "מאחת" יכול אפילו לא כתב אלא אות אחת, ואפילו לא ארג אלא חוט אחד, ואפילו לא עשה אלא בית אחד בנפה? תלמוד לומר "אחת".

הא כיצד?

אלא, אינו חייב עד שיעשה מלאכה שכיובצא בה מתקיימת במקום אחר. ולקמן מפרש מה בין רבי יהודה לרבי שמעון.

רבי יוסי אומר: "ועשה אחת" "ועשה הנח". פעמים שחייב חטאת אחת על כולן, אעפ"י שעשה מלאכות הרבה. ופעמים שחייב על כל אחת ואחת מהמלאכות חטאת נפרדת. ולקמן מפרשת הגמרא את הלימוד של רבי יוסי.

עד כאן לשון הבריייתא.

ומסקינן לקושיא: קתני מיהא בבריייתא, "רבי יהודה אומר: אפילו לא כתב אלא שתי אותיות והן שם אחד חייב". ואילו במתניתין קאמר רבי יהודה דדוקא כתב שתי אותיות משני שמות?

ומשנינן: לא קשיא:

הא דמתניתין דידיה הוא. הא דבריייתא — דרביה הוא.

תלמוד לומר "ועשה מאחת", דמשמע שאפילו על עשיית מקצת מהמלאכה חייבין חטאת.

שמה תאמר: אי מהמיעוט של "מאחת" דרשינן, יכול אפילו לא כתב אלא אות אחת, ולא ארג אלא חוט אחד, ולא עשה אלא בית ניר אחד בנפה, יהיה חייב.

קג-ב תלמוד לומר "אחת"!

ודרשינן כאילו נכתבה המילה "אחת" ללא תוספת האות מ"ם, ללמד שצריך לעשות מלאכה שלימה כדי להתחייב עליה.

הא כיצד יתקיימו שני הלימודים שלכאורה הם סותרים?

אלא אינו חייב עד שיכתוב שם קטן משם גדול. כגון "שם" מ"שמעון" ומ"שמואל". "נח" מ"נחור". "דן" מ"דניאל". "גד" מ"גדיאל". שמקצת המלאכה שעשה נחשבת כמלאכה שלימה במקום אחר. וכן בבגד צריך שיארוג לפחות שני חוטין ובנפה שתי בתים שבכך הוא מתקיים ודי בכך לחייבו. לפי שאין אדם אורג בגד שלם ועושה נפה שלימה ביום אחד, אלא מתחיל ועושה כדי קיום הדבר, שלא יתפרק.

רבי יהודה אומר: אפילו לא כתב משם גדול אלא שתי אותיות והן שם אחד, אות כפולה, חייב. כגון שכתב "שש" [מ"ששך"], "תת" [מ"תתראו"], "רר", "נג", "חה". [וכל שכן אם לכתחילה נתכוין לכתוב רק תיבה קטנה, שחייב אפילו משם אחד].

אמר רבי יוסי: וכי משום כותב הוא חייב? והלא אינו חייב אלא משום רושם! שכן רושמיין על קרשי המשכן לידע איזו היא בן